

Stav a tendence vývoje světové ekonomiky

JAROSLAV FOLTÝN

Následující stať se snaží o prohloubení a doplnění autorova článku, uveřejněného v časopise Mezinárodní politika, z hlediska konkretizace jeho závěrů, aktualizace o nový vývoj a obsáhlejší členění na hlavní segmenty světové ekonomiky, včetně rozvojových zemí.¹ Domnívám se, že toto prohloubení je dnes aktuální zejména vzhledem k ukončení regionálních krizových otřesů a k málo očekávanému boomu globální konjunktury v roce 2000. Nicméně zotavení neproběhlo a neprobíhá ve všech segmentech stejně úspěšně a dost heterogenní jsou i jeho jednotlivé oblasti, kdy např. kapitálově-investiční a růstová expanze je doprovázena méně průkaznými výsledky v oblasti mezinárodního obchodu a zejména nedostatečnou stabilizací v oblasti sociálních, ekologických a dalších charakteristik.

Zároveň s probíhající velkou polemikou² o příčinách, průběhu, způsobech „kontaminace“ a šíření, jakož i o důsledcích regionálních krizových otřesů jsou ve světové odborné literatuře objasňovány některé nové jevy a souvislosti globální ekonomiky. Tyto polemiky nejsou zdaleka ukončeny. Přes trvající různost hodnocení však již panuje dost obecná shoda v tom, že vývojem druhé poloviny 90. let byly vážně modifikovány a narušeny některé významné tendence, jimiž byly dlouhodobě formovány vazby mezi segmenty světové ekonomiky a možnosti jejich interakce vůči sobě navzájem, a to globálně.

Do nového století tyto segmenty (a to nejen ve smyslu fungování známé „triády“) tedy vstupují se zátěží možností vzniku nových a ještě nebezpečnějších turbulencí. Ty by se nepochybně velmi negativně odrazily ve vývoji vnějšího prostředí vývoje ekonomiky České republiky a jejího postupného začleňování do Evropské unie (EU). Stať se pokusí poukázat na některá rizika, a to prostřednictvím analýzy současného stavu, jakož i náměty pro krátkodobý výhled na základě zmapování hlavních názorových proudů a jejich zhodnocení v souvislosti s reálnými fakty o vývoji hlavních segmentů tak, jak je možné je posoudit podle čísel, faktů a statistik disponibilních v polovině roku 2000.

I. VÝVOJ GLOBÁLNÍ KONJUNKTURY – TENDENCE, STAV, PERSPEKTIVY A HLAVNÍ SOUVISLOSTI S REGIONÁLNÍMI KRIZEMI 90. LET

Devadesátá léta a jejich odlišnost od předchozího hospodářského vývoje

Devadesátá léta se v mnohém ohledu značně lišila od „ztracené dekády“ 80. let. Jako celek vykázala sice zpočátku průměrně poněkud lepší ekonomické výsledky (odtud její původní přezdívka „dekáda naděje“), avšak poté zčásti znehodnocené velmi vysokou měrou nestability a prudkých zvrátů konjunkturálních situací. Tato volatilita a zvýšená křehkost se sice projevovaly již v první polovině této dekády, avšak nové kvality dosáhly až v její druhé polovině, a to sérií čtyř regionálních otřesů (tj. mexické „pesetové“ krize v letech 1994–1995, asijské krize v letech 1997–1998, ruské krize 1998 trvající de facto dodnes a latinskoamerické [brazílské a argentinské] krize v letech 1998–1999). Tyto otřesy (regionální krize) jsou novým fenoménem světové ekonomiky, lišícím se od krizových jevů 70. a 80. let hloubkou, regionálním omezením a jinými způsoby šíření, jakož i tím, že celková globální konjunktura jimi zůstala buď zcela neovlivněna, anebo světovou ekonomiku sice jako celek rozkolísaly, avšak nikdy ji nepřivedly do krize globálního rázu. Také historicky vzato měly regionální krize jiné příčiny a podobu. Nyní šlo zejména o útok spe-

kulačního kapitálu na mexickou měnu ve smyslu „sebevypňujících se negativních expektancí“, zatímco v 80. letech o klasickou recesivní situaci způsobenou souběhem rozpočtového deficitu, cenovým vývojem exportních komodit a enormním zadlužením.

Rozdílnou kvalitu regionálních krizí 90. let dokumentuje být i nejstručnější exkurze do vývoje světové ekonomiky poválečného období. Celkem poklidný vývoj 50. a 60. let „zlatého období poválečné prosperity“ skončil – jak známo – na počátku 70. let sérií strukturálních krizí, tzv. revolucí cen prvovýrobních, prvním ropným šokem a požadavky rozvojových zemí (dále jen RZ) po *Novém mezinárodním ekonomickém řádu*, který jim byl v OSN nejen přislíben, ale i jednohlasně odhlasován. Sotva se však situace začala uklidňovat (po 6. a 7. mimořádném zasedání Valného shromáždění OSN právě k těmto otázkám), přišel na počátku 80. let druhý ropný šok, první mexická krize, zpomalení růstu nejen ve vyspělých tržních ekonomikách (dále jen VTE), ale zejména v RZ, eruptivní růst jejich zadlužování a útlum zahraničních investic. Plně se rozvinula ekonomická diferenciací RZ, kdy nástup několika nově industrializovaných zemí (dále jen NIZ) 1. a 2. asijské generace a několika latinskoamerických zemí nebyl zachycen většinou RZ a celých regionů (Afrika, část Latinské Ameriky, zejména Střední Amerika, jakož i některé arabské země „zasazené“ libanonskou krizí a válečnými konflikty). Růstový výkon centrálně plánovaných ekonomik střední a východní Evropy (dále jen SVE) stagnoval, růst RTE byl nevyvážený, začaly např. ekonomické potíže Japonska, začínaly se množit turbulence kapitálových a peněžních trhů (viz tabulka Růst HDP a ekonomické úrovně podle zemí a jejich skupin v letech 1981–1999 na s. 67).³

Naopak 90. léta probíhala zpočátku relativně úspěšně. Dynamika ekonomického růstu se zvýšila, ohromný skok vpřed zaznamenaly přímé zahraniční investice (dále jen PZI) směřující do RZ a do transformujících se ekonomik (dále jen TE), pozitivně se rozvíjel integrační proces v Evropě, cenový vývoj byl bez velkých fluktuací a transformační proces po pádu komunistického bloku vyvolal velká očekávání.

V roce 1996 se sice objevovaly první varovné příznaky potíží v NIZ a v Japonsku se prohlubovaly, ale poněkud se začala zlepšovat situace v TE. Začal značný růst hrubého domácího produktu (HDP) v USA, takže globální ekonomický růst v tomto roce (ke konci první poloviny 90. let poněkud utlumený) znovu dosáhl dlouhodobě průměrných hodnot 70. a 80. let (3,5 %), což posilovalo optimistický názor, že některé obtíže asijské oblasti jsou přechodnými výkyvy (vlivem tzv. zpětných transferů – redeploymentu) a že potrvá prosperita. Navzdory bouřlivému technickému pokroku v řadě zemí (zejména v USA) klesala nezaměstnanost, dařilo se vytvářet nové pracovní příležitosti. Příznivý byl též vývoj kapitálových a peněžních trhů.

Potom však přišla již zmíněná pohroma v podobě série tzv. regionálních krizí – asijské, ruské a latinskoamerické –, které podstatně změnilly tři poslední roky dekády. I když ani prvních šest a půl roku dekády neprobíhalo zcela klidně hlavně v regionálním rámci (např. mexická tzv. kvasikrize v roce 1994), regionální finanční a hospodářské krize přinesly diskontinuitu a modifikovaly trendy předchozích dekad i počátku 90. let. V mnohém ohledu tyto tendence zcela zásadně a významným způsobem změnilly konjunkturální klima téměř ve všech aspektech (růstovém, zahraničněobchodním, investičním atd.), leckdy dokonce tak, že byly přehodnoceny některé obecně-teoretické postuláty.

Např. pokud jde o některé základní trendy světové ekonomiky, v letech 1997–1999 se ukázalo, že oba hlavní konjunkturální cykly (za něž bývají nejčastěji pokládány růstový a zahraničněobchodní) spolu nadále souvisejí, byť volněji než v uplynulých dekadách až do konce 80. let. I když se zdálo, že vývoj globalizace a internacionalizace v první polovině 90. let rychle rozvolňuje jejich korelaci, poslední léta naznačila, že základní souvislosti obou cyklů nebyly v zásadě narušeny. S útlumem růstové konjunktury bude tedy ještě po delší dobu vždy svázán i útlum obchodních aktivit, ztížené odbytové možnosti subjektů světové ekonomiky. Naopak růstová konjunktura je povzbudí, ačkoli souvislost není již tak bezprostřední, jako se jevila ještě před dvaceti lety.⁴

V teritoriálním aspektu téměř veškeré relevantní mezinárodní organizace (včetně Světové obchodní organizace /WTO/) očekávaly pokračování trendu snižování regionálních disproporcí a diferenciací VTE na straně jedné a RZ s TE na straně druhé. Růst produkčních a obchodních agregátů za léta 1997–2000 však naznačuje, že spolu s propadem asijského a latinskoamerického regionu a s krizí v Rusku, v členských státech SNS a v některých TE střední a východní Evropy se tyto disproporce naopak prohloubily, aniž by však došlo k rozpadu interregionálních vazeb.⁵ Blíže se k tomuto aspektu vrátím ve II. části této stati.

Příčiny specifického vývoje

Hodnotíme-li dnes 90. léta, shledáváme i řadu dalších skutečností, které měly sice rozporný, avšak spíše pozitivní význam pro budoucí vývoj. Např. v oblasti obchodní politiky se světový obchod nadále liberalizoval a navzdory regionálním otřesům nebylo tzv. „neoricardiánské období“ (termín používaný pro uvolňování obchodních bariér ve smyslu učení Davida Ricarda zhruba od počátku 60. let) vůči předcházejícím dekadám výrazněji narušeno anebo úplně přerušeno. Úspěšně např. skončilo Uruguayské kolo GATT, ale okolo přípravy Kola milénia se vytvořila (a to nejen ve WTO na zasedání v Seattlu) dost nepřehledná situace, jež vznikla částečně z věcných, částečně z organizačních problémů nepřipravenosti. Řada integračních seskupení ve vyspělých i rozvojových zemích zaznamenala pozoruhodné úspěchy v další obchodní liberalizaci a objemy jejich vnitřní směny překračovaly celosvětový průměr intraregionálních vazeb (cca o 1,5 %), což de facto znamenalo pokračování dosavadního trendu.

Ani zbožový aspekt příliš nevybočil z ustálených tendencí, kdy obchodovatelnost jistých druhů zboží a služeb enormně vzrůstá s procesy vědeckotechnického pokroku a s globalizací světové ekonomiky. Týká se to nejvíce nehmotných služeb, ale i některých produktů telekomunikací, dopravy a turismu. Dynamicky se rozvíjí též obchod výrobků většiny oborů zpracovatelského průmyslu s vyšší přidanou hodnotou a většiny potravin, zatímco chemické deriváty, textil, obuv, ošacení atd. rostou nominálně pomaleji (v dlouhodobém průměru 2,5 % meziročního růstu ve srovnání s 5–7 % u skupin předem jmenovaných). Nejnižší obchodovatelnost vykazují výrobky těžebního průmyslu s výjimkou některých paliv. U cenového vývoje též pokračuje rozevírání „nůžek“ mezi růstovými indexy surovin a prvovýrobků na straně jedné a hotových výrobků a služeb na straně druhé. Dokonce se od roku 1993 dále zvyrazňuje oproti předcházejícím dekadám. Světové konjunkturální klima je nízkými cenami surovin a paliv příznivě ovlivňováno přímo i nepřímo, a to přes oblast vstupů v odvětvích hotových výrobků s větší komponentou surovinově-palivových substrátů. Cenová oblast se tak stala určitým stabilizátorem. Většina analytiků se však již od počátku roku 1998 domnívala, že tato situace nízkých cen ropy dlouho nepotrvá, což se potvrdilo málo očekávaným rychlým vzrůstem cen ropy v letech 1999 až 2000. Otázka setrvání tohoto růstu a úrovně nepřekračující 30 \$/barel je pro další vývoj světové ekonomiky zásadní.⁶

Kapitálově-investiční souvislosti globální konjunktury konce století se vyznačují stálým růstem investičně podnikatelského kapitálu na úkor zápůjčního. Uvnitř tohoto trendu zesílily přímé zahraniční investice, které stále více vyhledávají země disponující „podpůrně-technologickým prostředím“ (schopnost zajištění infrastrukturálních služeb, subdodávek, ekonomické a sociální stability apod.), což v praxi znamená výběrové soustředění na několik rozvinutějších a středně rozvinutých RZ a TE, zejména na středoevropské země a na Čínu. Po vypuknutí regionálních otřesů se však tento trend ve většině zemí zpomalil, nastal odliv z mnoha „*emerging markets*“, včetně TE. Nevyrovnaný a v posledních letech klesající trend má i příliv zápůjčního kapitálu a velkých portfoliových investic, jejichž přesná analýza stále více naráží na metodickou a statistickou nevyjasněnost sledování a definování jednotlivých druhů kapitálově-investičních pohybů, např. i PZI.

Lze tedy shrnout, že 90. léta nebyla klidnou a „nadějnou“ dekádu. Regionální otřesy od roku 1997, jež doposud doznívají, překonaly všechna pesimistická očekávání za prvé takové krize („pesetové“) v roce 1994. Nyní je již zřejmé, že se latentně připravovaly nejméně od roku 1995 ve zpomalování zejména asijských ekonomik (Japonsko i další), ale těmto příznakům nebyla věnována náležitá pozornost. V asijském regionu byly pokládány za krátkodobý konjunkturální výkyv, v Rusku a v TE za nevyhnutelné doznívání transformačních potíží a v Latinské Americe hlavně za důsledky politické nestability zvětšené mexicou krizí, protože tyto situace jsou v regionu chronickou záležitostí po celá desetiletí.

Nakupení, razance a kumulovaný účinek regionálních krizí je také relativně novým kvalitativním prvkem vývoje světové konjunktury. Krize znovu vyvolaly obavy z globální ekonomické krize, obdobné Velké krizi 30. let. S touto možností se opravdu kalkulovalo na konci roku 1998 za doznívání asijské, čerstvé ruské a rozvíjející se latinskoamerické krize, kdy intervence mezinárodních institucí ani amerických velkobank nebyly schopny zabránit finančnímu kolapsu Brazílie, Argentiny a dalších latinskoamerických zemí, kdy se zpomaloval růst v EU, kdy byly TE vážně postiženy ruským zhroucením ze srpna téhož roku a kdy jedinou výkonnou ekonomikou udržující rovnováhu světové ekonomiky byly USA.

Dodnes nejsou spolehlivě objasněny příčiny rychlého zotavení v časném jaru 1999, počínaje březnem a dubnem. Podle mého názoru šlo o kombinaci těchto dvou faktorů:

- a) Je nutné přiznat, že v latinskoamerické (brazílsko-argentinské) krizi byla alespoň část poznatků, získaných zvládnutím předchozích krizí, již zúčtena, a proto tento otřes odezněl tak rychle. Brazílie např. informovala relativně včas o krocích proti nadhodnocení své měny a o svém pevném úmyslu provést sice nepopulární, ale nezbytná opatření ke snížení schodku veřejných financí a opatření k rozšíření pobídek pro příliv PZI. Vyvarovala se vyhlášení dluhového moratoria, včas shromáždila relativně dostatečný objem devizových rezerv, což vše vedlo k jistému uklidnění zahraničních investorů již po několika měsících panického vývoje. Je také pravda, že masivními intervencemi brettonwoodských institucí i amerických velkobank se podařilo podle mého názoru mezi říjnem a prosincem 1998 získat nějaký čas (cca tři měsíce). Kolapsu brazilského reálu, následovanému cenovým skokem cca o 40 %, a ekonomickému propadu z ledna 1999 se zabránit sice nepodařilo, nicméně získaný čas vedl k opadnutí paniky. Když spekulativní kapitál dospěl k názoru, že určité portfoliové investice nelze v takto vysokých objemech v daných podmínkách tehdejšího investičního klimatu rychle a výhodně umístit, investiční důvěra se rychle vrátila a za pouhé dva měsíce (únor, březen 1999) zejména přes brazilskou burzu rychle reemigrovala zpět, k čemuž přispěl přechod reálu na pružný kurz. To, že šlo skutečně o „horké peníze“, dokazuje skutečnost, že se odlivová epizoda nedotkla PZI, ale téměř výhradně jen portfoliových investic.
- b) Počátkem roku 1999 si ekonomika USA vedla stále velmi dobře. Např. index technologických akcí NASDAQ byl tehdy na úrovni dosahující k hranici 4 500 bodů (nyní je jen slabě nad 2 500). Internetové firmy zažívaly boom a důvěra v trvání tzv. nové ekonomiky byla vysoká. „Motorem“ světové ekonomiky byl delší dobu růst obřích ekonomik v Severní Americe, což vedle příznivých výsledků USA a Kanady (nízká nezaměstnanost i inflace, nebyvalý vzestup hlavních burzovních indexů, růst domácí spotřeby atd.) vysílalo pozitivní signály do ostatních segmentů světové ekonomiky.

Kromě zklidnění asijské krize (s takovými výjimkami, jako je Indonésie či stále slabý ekonomický výkon Japonska) šlo o větší část RZ. K tomu přispěla i stabilizace hospodářské situace EU. Latinská Amerika dnes poskytuje zcela jiný obraz než před rokem. Rozkolísanou a diferencovanou zůstává situace v TE, z nichž postsovětské země (kromě Pobaltí) a balkánské země nadále zápasí s transformační krizí, zatímco ve středoevropských státech se projevuje větší či menší oživení. V roce 2000 však značně zeslábla konjunktura v USA, což již delší dobu šéf FED A. Greenspan predikoval kvůli vyčerpání vlivu inovační vlny informačních technologií internetového typu na produktivitu práce.

V souvislosti s tím byly v 90. letech zpochybněny různé mezinárodní organizace, z nich zejména finančně-kapitálové a nejvíce tradiční brettonwoodské (Světová banka, IFC a Mezinárodní měnový fond /MMF/). Ve světové literatuře převládlo mínění, že na jejich vrub lze přičíst velkou část odpovědnosti za krizové otřesy a za další turbulence v této dekádě, respektive v její druhé části.⁷

Kromě problému dlouho odkládané reformy těchto institucí (viz III. část této stati) jde zejména o otázku, zdali a nakolik selhal tzv. systém včasného varování (*early-warning system*), který mají brettonwoodské instituce v „popisu práce“. Zcela jistě selhal u prvních dvou otřesů (hlavně u asijského), nikoli však totálně, jak se mu někdy připisuje. Světová banka a MMF se totiž brání tím, že kdyby upozornily na blížící se symptomy asijského otřesu (zhruba v čase útoku na thajský baht), věci by se ještě více zkomplikovaly, neboť takové důrazné varování by urychlilo paniku a následný „dominový efekt“, pravděpodobně zvětšený sdělovacími prostředky, by byl ještě rychlejší. Tento argument má jisté racionální jádro, ale v reálné světové ekonomice dneška již neobstojí, protože tisíce analytiků v desítkách institucí a v ratingových agenturách si informace opatří a většinou i správně vyhodnotí. Mlčení MMF nejenže ničemu nezabrání, ale je spíše vnímáno jako potvrzení nejhorších obav. Sám MMF též přiznává nízkou transparentnost svých informací zejména ve sféře úvěrových rizik a ratingových ocenění bankovních systémů především asijských, ale i dalších zemí. V poslední době to ostatně částečně a opatrně připouštějí rovněž uvedené instituce a zlepšení varovného systému má být podstatnou částí plánovaných reform. Je ovšem sporné, zda v situaci nesmírného urychlení kapitálových přelivů a jejich spekulativních částí (jejichž objem podle G. Sörese za 90. léta narostl zhruba osminásobně) může být takový nový zlepšený systém ještě plně funkční. I kdyby tomu tak nebylo, třeba jen částečné zlepšení a zrychlení transparentnosti by jistě snížily narůstající křehkost a nestabilitu světové ekonomiky, a tudíž i jejich hlavních segmentů.

Světová ekonomika jako funkční systém se za 90. léta vyvinula jak kvalitativně, tak i kvantitativně nevidaným tempem. Informační technologie (zejména rozvoj internetu a dalších elektronických postupů a médií) nepochybně postavily před teorii i praxi tolik nových problémů a výzev, jako snad za několik předchozích dekád. Nicméně i v této obtížné situaci si analytické instituce musejí udržovat alespoň základní regenerační schopnost ve stále se rodících nepředvídaných situacích (v posledních měsících je to např. prudký růst cen ropy), ale i v rovině obecně-teoretických poznatků postavila devátá dekáda před „*international economics*“ a „*development economics*“ nutnost podstatné modifikace tradičního instrumentária a potvrdila nutnost jakési „nové syntézy“ ekonomických paradigmat rozvoje, jejíž potřeba nazrává již několik let.⁸ Závisí na ní totiž možnost predikovatelnosti vývoje, i když možnost praktického ovlivnění ekonomického života stále slábne a – jak ukazuje příklad USA – nebyla nikdy příliš vysoká a nyní je omezena pouze na „*ad hoc*“ zásahy např. v oblasti úvěrové a fiskální politiky úřadů, jako je americký Federální rezervní systém, který se s tím však překvapivě již řadu let vyrovnává velmi dobře (Samuelson). Určité zobecnění by si zasloužila i nová privatizační vlna, která v 90. letech neprobíhá jen v TE, ale i v RZ a v RTE. Jde především o zhodnocení různých privatizačních strategií a samozřejmě efektivnosti. Skutečnost, že v roce 1996 byl privatizován majetek za 25,4 mld. \$, ale v roce 1997 již za 66,6 mld. \$ a že více než 50 % této částky připadlo na Latinskou Ameriku a že v posledních letech roste podíl přímých prodejů (*direct sales*) vůči veřejným nabídkám (*public offers*) a dalším formám tak, že překročil již poloviční podíl na celkové privatizační sumě, že privatizace ve druhé polovině 90. let zásadně pokročila i v infrastruktuře, by si zasloužila skutečně fundované obecné zhodnocení, které zatím chybí (nehledě na Nobelovu cenu v příbuzné oblasti z roku 1996 kanadsko-americkému ekonomu W. Mirrleesovi).

Tato „nová syntéza“ by byla nyní nanejvýš prospěšná ze dvou hlavních důvodů, a to:

- z důvodu změny podmínek pro mezinárodní dělbu práce a pro mezinárodní směnu,
- z důvodu vývoje vyvolaného globalizací a postihujícího střetem s druhou objektivní tendencí vývoje světové ekonomiky – polycentrismem.

Jelikož druhou příčinou se budu zabývat ve III. části této stati, všimnu si zde podrobněji jen první z obou jmenovaných.

Právě v uplynulé dekádě se plně projevil důsledek velkých geopolitických změn z konce 80. a počátku 90. let, a to mj. tím, že se změnil mechanismus toků zboží i kapitálu a jejich trasy. Ten dosud fungoval tak, že sice přes reálné směnné relace v důsledku postupující liberalizace pohybu zboží a kapitálu zvýhodňoval rozvinuté ekonomiky, ale zároveň přečerpával do RZ a do TE stále větší prostředky ve formě úvěrů, portfoliových investic anebo jako PZI transnacionálních korporací a dalších firem, investičních, penzijních i dalších fondů. Všechny tyto subjekty měly zájem o zhodnocování prostředků, což se jim přes komparativní výhody většinou snadno dařilo. Tyto prostředky pak zůstávaly z velké části v periferních oblastech světové ekonomiky. Jako reinvestice pomáhaly tvořit pracovní příležitosti, vytvářet a zlepšovat „sekundární subdodávkový oběh“ a vůbec posilovat mezinárodní obchod.

V posledních letech se však tento základní „krevní oběh“ světové ekonomiky nejen zastavil, ale v některých oblastech dokonce obrátil. Zatímco dříve plynuly toky PZI podle klasického schématu do RZ a do dalších „*emerging markets*“, toky se přeměrovaly a dvě třetiny těchto pohybů se odehrávají mezi rozvinutými ekonomikami, neboť stále více se preferuje „technologicky podpůrné prostředí“, tj. přítomnost kvalifikované pracovní síly, možnost sofistikovaných subdodávek, telekomunikací, sociální a ekonomické infrastruktury, stabilní sociální a politické prostředí atd. Levná pracovní síla tradičního prostředí poskytovaného příjemci zboží a kapitálu již přestává stačit. Navíc se objevil – jak je analyzováno výše – fenomén mohutného potenciálu spekulativního kapitálu a ohromné zrychlení kapitálových toků, umožněné elektronickou cestou, a to jako obecný, celosvětový faktor, dosud obecně-teoreticky nezhodnocený.⁹

Je zřejmé, že tyto nové aspekty měly a mají rozdílný vliv jak na světovou ekonomiku jako celek, tak na její hlavní segmenty, včetně „triády“, na její póly a hegemony, jakož i specifické důsledky pro TE a pro RZ.

II. SPOLEČNÉ A SPECIFICKÉ PŘÍČINY I DŮSLEDKY REGIONÁLNÍCH OTŘESŮ A JEJICH ROZDÍLNÝ VLIV NA JEDNOTLIVÉ SEGMENTY SVĚTOVÉ EKONOMIKY

V „triádě“ jako celku

Období 90. let znamenalo další posílení jednoho, a to severoamerického pólu „triády“. Bez ohledu na to, že se i v USA (a v Kanadě) projevil počátkem 90. let některé dost vážné ekonomické obtíže, jejich druhá polovina znamenala zvrat globálního trendu, kdy západoevropské a asijské centrum snižovalo poválečný náskok USA, činící v Evropě v roce 1950 z hlediska reálných příjmů na obyvatele jen 45 % a v Japonsku jen 19 %. Na počátku 90. let to bylo již 61 % a 75 %. Ve druhé polovině 90. let se trend obrátil, a to zejména následkem regionálních krizí. Tehdy západoevropské centrum (EU) kleslo na 57 % a asijské (japonské) na 70 % úrovně USA.

Rozdílná reakce na čtyři regionální krizové otřesy byla ještě posílena tím, že bez výsokého boomu v USA v letech 1995–2000 by možná tyto krize skutečně přerostly do komplexní hospodářsko-sociální krize globálního rázu. „Triáda“ jako celek tedy zůstává nadále asymetrická a není vůbec jasné, zdali a kdy dojde k vyrovnání ekonomické a sociální úrovně, což ještě počátkem 90. let většina prognostiků považovala za jistou věc v horizontu 1–2 dekád. Např. pod dojmem japonské hospodářské expanze a celkem úspěšného ekonomického vývoje v západní Evropě predikovali již počátkem 70. let experti Hudsonského institutu, Římského klubu a dalších prestižních institucí toto odstranění asymetrie nejpozději do konce století. Jak je zřejmé, tyto predikce se nejen nesplnily, ale základní dlouhodobý trend byl vývojem posledních pěti let obrácen.

O časovém horizontu tohoto obratu a o jeho snaze se nyní vedou spory. Protože prozatím trvá velmi krátkou dobu (pět let oproti celému poválečnému období, přerušovanému pouze epizodickými intervaly ne delšími než 2–3 roky jako za oživení po obou ropných krizích), je většina analytiků doposud skeptická v prohlášení obratu za relativně trvalý nový fenomén. Jejich skepticismus pramení z toho, že je ještě příliš brzy na zhodnocení některých příčinných faktorů.

Jedním z nich, patrně nejdůležitějším, je role nových technologií. Tento faktor nesporně stojí za současným (ale nyní končícím) americkým boomem. Mohou mj. vyvolat obtíže růstu nezaměstnanosti a inflace, ačkoli tomu v současné době nic nenavědčuje a oba indikátory jsou v americkém centru překvapivě nízké.

Velmi průkazné argumenty jsou však i na druhé straně. Stoupenci teorie dlouhého, několikadekádového zachování asymetrie (G. Toniolo, E. Grundlach aj.) poukazují na to, že USA rostou rychleji vlastně již téměř 150 let, od občanské války, kdy o „triádě“ nebylo ještě ani potuchy. Zmíněné vyrovnávání se váže právě jen k poválečnému boomu, který byl de facto umožněn, ne-li vyvolán americkým centrem (Marshallův plán apod.). Jde tedy skutečně o dlouhodobý trend pozoruhodné vytrvalosti. Jeho přerušení v delším časovém horizontu by si vyžadovalo, aby např. EU trvale ekonomicky rostla o 1–2 % rychleji, i když by k vyrovnání došlo v horizontu 20–30 let. Přesto je takové vyrovnávání myslitelné, což ukázal tzv. japonský ekonomický zázrak v letech 1950–1980.

O skutečné realitě rozhodne mj. též okolnost, jakým způsobem se příští vývoj globální ekonomiky dokáže vyvíjet bez regionálních krizí a ořesů ze druhé poloviny 90. let. Nepůjde jen o „triádu“ a o její hegemony, ale o celou světovou ekonomiku, včetně RZ a TE. Mnohé proto může napovědět způsob, jak se tyto regionální krize v jednotlivých segmentech odrazily v reálném ekonomicko-sociálním vývoji v konfrontaci problémů, jimž tyto země a segmenty nyní čelí a jejichž řešení je v brzké době čeká.

V jednotlivých úhelných vrcholech „triády“

Vezměme nejprve *severoamerické centrum*, jehož úhelným vrcholem je ekonomika USA s pouze marginálním vlivem Kanady a snad též společenství NAFTA. Americká ekonomika bezesporu vyšla z 90. let velmi posílena a bude tomu tak i nadále, budou-li regionální krize ve stejné či obdobné podobě pokračovat i za horizontem roku 2000. Při takovémto typu regionálních ořesů je nejsilnější ekonomika světa vždy ve výhodné a privilegované pozici a bývá relativně méně makroekonomicky a částečně i mikroekonomicky ohrožena (je nositelem nejsilnější rezervní měny, má široký domácí trh, velký rozměr národohospodářského komplexu atd.).

Akcelerovaný ekonomický výkon USA však zdaleka nevyvěral z výhodné pozice generované regionálními ořesy druhé poloviny 90. let, ale byl založen již vcelku úspěšnou „reaganomikou“ 80. let a po krátké stagnační epizodě na počátku 90. let trvá již osmý rok se spíše silící intenzitou. Ani první latinskoamerická („pesetová“) krize v roce 1995 americkou ekonomiku vážněji neoslabila, druhá (brazílská) v letech 1998–1999 ji spíše posílila, protože ukázala sílu severoamerického potenciálu, a tak demonstrovala relativně nižší stupeň závislosti na stávajících a pravděpodobně i budoucích ořesech světové ekonomiky, včetně možných regionálních krizí.

Jsou proto jen zdánlivě paradoxní známky zpomalování severoamerické dynamiky ve druhé polovině roku 2000, respektive i na počátku roku 2001, protože to jen znovu dokládá, že tento pól „triády“ se do značné míry řídí spíše vlastní než exogenní kauzalitou. Pokles růstové dynamiky v létě roku 2000 (srpen) o téměř polovinu (z 5,8 % na 3,1 %), menší propad zpracovatelského průmyslu (index NAPM o 2,5 bodu), vzestup nezaměstnanosti z 3,9 % na 4,1 % atd., to vše se děje za situace, kdy žádná z regionálních krizí již není v akutní fázi.

Nelze ovšem očekávat, že téměř desetiletý boom bude pokračovat již „ad infinitum“. Jistě přijde v severoamerickém centru pokles a (jak se doufá) tzv. měkké přistání. Obavy, že nebude „měkké“, však slábnou, třebaže ekonomika tohoto pólu „triády“ obstála v situaci

čtyř regionálních otřesů druhé poloviny 90. let velmi úspěšně. Stínem tohoto obdivuhodného výkonu americké ekonomiky ovšem je, že do jisté míry participoval na vzniku obou latinskoamerických krizí, zejména první (tzv. mexické či „pesetové“) v letech 1994–1995, kdy velké přílivy severoamerického, ze značné části spekulativního kapitálu vytlačily nejprve kurz mexické měny vzhůru a poté při odlivové epizodě destabilizovaly celou ekonomiku Mexika. To se do značné míry opakovalo na konci roku 1998 v dimenzi skoro celé latinskoamerické oblasti. Jedním z velkých úkolů severoamerického pólu „triády“ je tedy zlepšit koordinaci jak uvnitř seskupení NAFTA, tak jejího postupného rozšiřování, což bude převážně úkolem USA.

Zcela jiný obraz poskytuje *vrchol asijské části „triády“*, ekonomiky Japonska, jakož i asijské oblasti jako celku. Pokud jde o průměrná čísla, asijská oblast jako celek se skutečně již vymanila z asijské krize let 1997–1999, nikoli však rovnoměrně, jak se původně očekávalo. Některé země (Korejská republika, Malajsie, Tchaj-wan, Thajsko) se skutečně dokázaly vrátit k vysokým růstovým tempům a obnovit makroekonomickou rovnováhu, jiní členové ASEAN však nikoli, neboť ekonomické obtíže zde přerostly v politickou nestabilitu (Indonésie, Filipíny).

Také sama ekonomika Japonska se navrácí k zotavení relativně pomaleji oproti očekáváním. S růstem 1,8 % se sice vymanila z oblasti červených čísel, avšak to na poměry této obří a výkonné ekonomiky 60.–80. let je spíše skromný výsledek. Rovněž stabilizace bankovní soustavy probíhá pomaleji a zemi nejvážněji „sužují“ vysoké ceny energetických surovin. V minulosti příslovečná nízká nezaměstnanost (4,1 %) je na tradiční japonské poměry nejvyšší od roku 1990. Pouze inflace se zdá pod kontrolou, i když je vyšší než dříve, což je však kompenzováno vysokými schodky platební bilance.

Asijské centrum tedy jako celek regionální krizi přestálo, avšak při značně nesynchronním vývoji a dopadu na SE (viz tabulka Růst HDP – krátkodobá prognóza podle regionů a skupin zemí na s. 68 a tabulka Asijská krize a její rozdílné ukončení a dopad na světový růst na s. 68).

Evropský pól (EU) nebyl sice přímým objektem ani subjektem regionálních otřesů, ale všechny čtyři regionální krize jej přirozeně zasáhly, nejvíce ovšem ruská krize (Rusko navíc geograficky částečně patří do Evropy, stejně jako řada postkomunistických zemí SVE).

Západní Evropa stále zápasí s vysokými náklady na sociální zabezpečení a s vysokou mírou nezaměstnanosti. „Eurozóna“ dvanácti zemí EU může sice počítat s růstem překračujícím 2 %, ale netýká se to zemí zvláštního obchodního zájmu České republiky (SRN a Itálie), kde růst 1999 stěží překročil 1,5 % a kde reformy budou nejobtížněji prosaditelné. Jejich nutnost však pravděpodobně zvýší kolektivní investování do fondů – penzijních, fondových i akciových. Již nyní se tyto investice penzijních fondů do cenných papírů zdvojnásobují každé 2–3 roky a pomalu se přibližují k modelu USA. Velkou neznámou je osud EMU a eura jako společné měny, neboť euro zatím neodstartovalo nejlépe (původní odhady kurzu eura k dolaru byly až 1 : 1,2 v neprospěch dolaru, nyní je kurz stěží 1 : 0,9).

Vyhlídku na společnou měnu dále oslabují výsledky dánského referenda z konce září 2000. Nyní začíná být již zřejmé, že EU nebude monolitním, nýbrž polycentrickým a „dvojrýchlostním“ centrem „triády“ podobně jako asijské centrum. V budoucnosti může být i „třírýchlostním“, vezmeme-li v úvahu nově přijímané země v rámci procesu rozšiřování.

V tranzitivních ekonomikách

Není pochyb o tom, že regionální krize vážně zpomalily transformační procesy v TE a prodloužily tzv. transformační stín do delších časových horizontů. Oddálily řadu procesů kooperace a interakce s ostatními segmenty světové ekonomiky, čímž do určité míry zkomplikovaly vyhlídky na přijetí některých TE do EU a tím, že učinily mezinárodní ekonomické prostředí ve druhé polovině 90. let velmi nestabilní, destabilizovaly i procesy vnitřní konsolidace segmentu TE, byť ovšem selektivně (SNS a balkánské země, Pobaltí a členové tzv. lucemburské šestky).

Nejvíce byly postiženy země v těsném orbitu epicentra ruské krize, tj. Ruská federace sama, členské státy SNS, ale i pobaltské země. Z členských států SNS byla nejhůře postižena Moldova, Kazachstán a Ukrajina, středně pak Bělorusko, Gruzie a Kyrgyzstán, nejlépe (z hlediska růstových ukazatelů) Ázerbájdžán, Tádžikistán, Turkmenistán a Arménie. Jako celek však SNS utrpělo tak, že prameny hovoří o „praktické eliminaci“ většiny obchodních a finančních toků.¹⁰ Stejně tak silných výrazů používají i jiné prameny a pro celý segment TE hovoří např. o „vykolejení transformace jako celku“ (*de-railing*).¹¹

Pokud se týká agregátních ukazatelů, v zemích mimo SNS byl rok 1998–1999 prvním, kdy průmyslová produkce klesla od fiskálního roku 1992–1993. Ze 27 sledovaných TE ovšem klesá tato produkce nepřetržitě v 17 zemích a pouze střední Evropa se může vykázat agregátním růstem jako subregion.

Kromě zpomalení růstu průmyslové výroby byl v segmentu TE velmi závažný i dopad ruské (a asijské) krize na nezaměstnanost. Podle údajů Hospodářské komise pro Evropu OSN (ECE) byla v roce 1999 nezaměstnanost v osmi zemích (mezi nimi i v České republice) vůbec nejvyšší od počátku 90. let a míra nezaměstnanosti stoupla ze 14 % na 22 %, v některých zemích (zejména v Pobaltí a v Polsku) se tento vliv projevil ještě tíživěji, a to vlivem geografické blízkosti nyní z větší části nefunkčních trhů SNS. V absolutních číslech nezaměstnanost přesáhla 20 milionů osob (z toho asi 8 milionů v zemích SVE).

Také obchodní oblast velmi utrpěla. Byly to opět země nejbližší paralyzovaným trhům SNS (Pobaltí, Polsko, Bulharsko, Rumunsko). Jako celek zaznamenaly TE (bez členských států SNS) propad obratu v roce 1999 asi o 4 % v dolarovém vyjádření. ECE výslovně konstatuje, že oblast (a to TE jako celek) velmi utrpěla krizí v Kosovu, kterou označuje za „další šok“, zhoršující a prolouhující ruský finanční a ekonomický kolaps z roku 1998.

Obchodní problémy spojené se zhoršením celkové pozice běžného účtu i platební bilance TE nebyly samozřejmě jen důsledkem regionálních krizí a událostí v Kosovu, ale i dalších faktorů, konkrétně nevýrazných ekonomických výsledků v EU (které byly také částečně ovlivněny regionálními krizemi). Výrazně se to projevilo na trzích fondů, kde spolu s pádem cen ruských obligací šly výrazně dolů ceny bondů všech TE.

Ve svém souhrnu regionální krize druhé poloviny 90. let způsobily rovněž divergentní vývoj (respektive jeho zesílení) v celém segmentu TE. Zatímco většina zemí střední Evropy utrpěla relativně méně a zachovala si šanci na dobrý start do let po roce 2000, výrazně se zhoršily šance jihovýchodní Evropy, a dokonce i pobaltských zemí. Sama Ruská federace má paradoxně po „velkém třesku“ ze srpna 1998 a po následném doznívání v první polovině roku 1999 – podle ocenění mezinárodních organizací – relativně lepší vyhlídky než ostatní členské státy SNS, které se stále více propadají do hluboké ekonomické krize, snad s výjimkou nemnoha zemí (Kazachstánu, částečně i Ázerbájdžánu). Typickým příkladem těžšího postižení krizí ve srovnání s Ruskou federací je např. Ukrajina a Bělorusko, kde inflace oproti Rusku byla násobně větší (200 % oproti 60 % v Rusku).

Členské státy SNS více než Rusko trpí nyní vyššími vysokými cenami paliv (s výjimkou producentů zemí a částečně i jejich nejbližších partnerů). To je např. i důvod, proč jsou vyhlídky zemí zakavkazského subregionu dnes oceňovány optimističtěji než u jiných subregionů SNS a v ratingových oceněních se blíží méně vyvinutým zemím SVE.

V rozvojových zemích

Snad nejhůře byly regionálními krizemi postiženy rozvojové země ve své „klasické“ konstelaci. Lze to konstatovat proto, že účinky těchto krizí byly v tomto segmentu světové ekonomiky stejně ničivé jako u TE, ale rozprostřené do jejich celého spektra. Navíc byly přímými subjekty všech čtyř krizí.

Zejména asijská krize ukázala, že teorie nově industrializovaných zemí, které se samy dokázaly již definitivně zařadit do kontextu zemí rozvinutých vlastními silami („vytáhnout se z bahna za střapce vlastních bot“, jak zněl častý slogan rozvojové teorie), je přinejmenším velmi diskutabilní. Právě země, které byly vydávány za jasný doklad takové-

ho vývoje, jenž by měl být akceptován při koncipování rozvojové strategie pro většinu zemí s výjimkou nejchudších (tj. např. Korejská republika, Tchaj-wan, země ASEAN a některé latinskoamerické země, jako je Brazílie, Argentina, Venezuela či Mexiko), byly událostmi ve druhé polovině 90. let postiženy tak, že zmíněné teorie optimistických scénářů utrpěly vážnou ránu a měly by být přinejmenším předmětem jistého přezkoumání.

Z tabulky Růst HDP a ekonomické úrovně podle zemí a jejich skupin v letech 1981–1999 na s. 67 je zřejmé, že zejména rok 1998, kdy se naplno projevil dopad asijské krize, zkumulované s počátkem druhé latinskoamerické a s důsledky předchozích krizí, znamenal vážný růstový propad a zhoršení téměř všech agregátních ukazatelů. Více než trojnásobný meziroční propad mezi lety 1997 a 1998 (s 5,5 % na 1,7 % průměrného růstu HDP v rozvojovém světě) je velmi neobvyklý a představuje druhý největší propad v historii rozvojových zemí v poválečném období vůbec. V roce 1999 se podle odhadů nyní již disponibilních sice růst poněkud zotavil (2,5 %), ale přesto zůstal daleko za výsledky nejen první poloviny 90. let, ale i „ztracené dekády“ 80. let.

Tato skutečnost růstového propadu je ještě násobena faktem, že vlivem pokračující populační exploze prudce vzrostl počet zemí, kde se HDP na jednoho obyvatele snížil. Z 95 rozvojových zemí sledovaných ve statistikách OSN klesal HDP na jednoho obyvatele ve čtrnácti (1996), ale v roce 1998 již ve čtyřiceti a jen mírně (na dvaatřicet) se upravil v roce 1999. Ještě horší je situace, poměříme-li ji lidnatostí, protože se úpadek ekonomické úrovně (HDP na jednoho obyvatele) odehrával spíše ve velkých lidnatých rozvojových zemích (růst z 3,7 % na 26,7 %), jakož i v zemích nejméně rozvinutých, jichž je evidováno čtyřicet ze zmíněných 95 rozvojových zemí. HDP na jednoho obyvatele poklesl ze 12 rozvojových zemí v roce 1996 na sedmáct v roce 1998 a na čtrnáct v roce 1999. Vyjádřeno v procentech se tento pokles v nejchudších zemích týkal 33,6 % obyvatel těchto nejchudších zemí rozvojového světa.

Jedinou „potěšující“ okolností je, že se tentokrát tento pokles odehrál nejdramatičtěji v jihovýchodní Asii (z 0 na 10 rozvojových zemí) a v západní Asii (ze 3 na 10), zatímco Afrika a Latinská Amerika byly postiženy relativně méně co do počtu zemí. Jestliže však poměříme pokles nikoli počtem zemí, ale opět počtem obyvatel nejchudších zemí, byl vedle západní Asie nejpostiženějším regionem latinskoamerický (z 8,2 % na děsivých 54,4 % v roce 1999). K vyrovnávání diferenciací rozvojového světa došlo tak jen velmi podmíněně.¹²

Některé tyto skutečnosti také ilustrují základní závěr, že to byly právě čtyři regionální krize, které ovlivnily hospodářskou i sociální situaci rozvojového světa ve druhé polovině 90. let jako nejdůležitější faktor, a že se RZ staly obětí finančně-kapitálových turbulencí, na něž měly samy jen malý vliv.

I když se devastující účinky regionálních krizí koncentrovaně projevil hlavně v agregátních růstových ukazatelích, je možné je dobře sledovat i v dekomponované podobě jednotlivých hlavních ekonomických aktivit. Z nich je samozřejmě nejvíce zřejmý vliv v *oblasti kapitálově-finanční a investiční*. Finančně-kapitálové transfery, které umožňovaly v první polovině 90. let krýt deficity platebních a obchodních bilancí, se náhle zcela přesměrovaly v neprospěch rozvojových regionů i rozvojového světa vůbec. Rozvojové regiony musely náhle čelit velkým odlivům spekulativního a částečně i produktivního kapitálu.

Historicky úplně bezprecedentní byla situace za asijské krize, kdy se finanční transfery z čistého přílivu 31 mld. \$ v roce 1996 změnily v čistý odliv 110 mld. \$ v roce 1998. Takovému nárazu, který je v mírových podmínkách myslitelný jen v obdobích hlubokých krizí (jako byla asijská krize), nedokáže čelit žádná oblast světa. Nedokázala to ani do té doby naprosto prosperující a perspektivní Asie, navíc zaštitěná druhou největší ekonomikou světa – Japonskem. Není tedy divu, že následovalo měnové zhroucení ve většině zemí oblasti, oscilující v intervalu od 20 % do 80 %. Ačkoli se inflace dost rychle uklidnila, nejméně ve dvou zemích participovala na politicko-sociální nestabilitě (Indonésie, Filipíny, ale částečně i další země) a ceny v celé oblasti se zdaleka nevrátily na původní úroveň.

V Latinské Americe byla situace daleko méně dramatická, ačkoli kapitálové odlivy v posledním čtvrtletí 1998 byly stejné, ne-li vyšší než v Asii. Spekulativní kapitál totiž rychle zjistil, že jej nelze reinvestovat v odpovídající bonitě a kvantitě odlivů a urychleně reemigroval (hlavně přes brazilskou burzu) zpět. Ačkoli jen v lednu 1999 vedlo zhroucení brazilského realu ke 40% inflaci, ceny ve většině latinskoamerických zemí se dokázaly rychle stabilizovat, a dokonce se vyrovnat či přiblížit k předkrizové úrovni, aniž by destabilizovaly celé ekonomicko-sociální prostředí regionu.

Velmi těžce postiženou oblastí – ačkoli méně než ve finanční a kapitálové oblasti – byl *zahraniční obchod rozvojových zemí*; ve skutečnosti rozvojový svět utrpěl vůbec největší propad ze všech segmentů světové ekonomiky, včetně TE. Zatímco světový obchod v hodnotovém vyjádření 1998 dále stoupal, byl polovičním tempem (z 9,5 % na 4,3 %) ve srovnání s rokem 1997, obchod rozvojových zemí se propadl hluboko do červených čísel a během jediného roku se snížil více než o 10 % v hodnotovém vyjádření dovozu (asi 5 % ve hmotném) a o 7 % v hodnotovém vyjádření vývozu (zde ovšem částečně i vlivem zhodnocení dolaru). Nejvíce postiženou oblastí byla jednoznačně Asie, zvláště západní, s poklesem téměř o 25 % (i bez Číny). Naopak Latinská Amerika nebyla natolik postižena obchodně jako finančně a vlivem rychlé likvidace tzv. brazilské krize do červených čísel neupadla.

Ani cenový vývoj nebyl pro rozvojové země úspěšný, stejně tak i vývoj jejich reálných směnných relací, ačkoli v minulosti v depresivních situacích světové ekonomiky tomu často bývalo naopak. Ve druhé polovině 90. let, kdy vážil světový obchod s hotovými výrobky, kuriózně poklesla nejprve cenová hladina paliv – což lze pochopit –, ale nebyla doprovázena snížením cen většiny surovin a polotovarů ani reálných směnných relací rozvojových zemí. A když regionální otrěsy odezněly, enormní růst cen paliv (trvající dodnes) přináší prospěch pouze malé skupině rozvojových zemí. Ačkoli se ceny ostatních surovin též poněkud „zotavily“, zůstávají stále pod úrovní první poloviny 90. let. Tento vývoj lze vysvětlit pouze tak, že průběh a následky ruské krize nutí TE vyvážet suroviny za velmi nízké ceny, k čemuž zřejmě přispěl i průběh obou latinskoamerických krizí. Významným faktorem v cenových pohybech na mezinárodních trzích je stále více Čína, která sice po dobu trvání asijské krize svůj boom z let 1992–1995 poněkud přitlumila (růst HDP poklesl z 10 % zhruba na 7 %, avšak zůstal dál stále vysoký).

V odborných pramenech¹³ se objevuje názor, že jediné Čína na asijské krizi nejen neprodělala, ale spíše vydělala, a to částečně skrytými transakcemi, přebíráním desetitisíců zkrachovalých firem a obsazováním asijských trhů. Po udělení doložky nejvyšších výhod Číně ze strany USA se dá očekávat další expanze vývozu Číny a pravděpodobně se upevní její ekonomické – a tím i politické – pozice v regionu, což dále omezí manévrovací prostor nejen zemí ASEAN, ale všech „klasických“ rozvojových zemí vůbec.

Regionální finanční a ekonomické krize měly ještě řadu dalších negativních aspektů pro rozvojové země. Urychlily např. tendenci snižování zahraniční rozvojové pomoci.¹⁴ Ta sice klesala již od roku 1990, ale uvedený trend se velmi urychlil právě v souvislosti s celkovým znejistěním mezinárodních ekonomických vztahů a prostředí světové ekonomiky za čtyř regionálních krizí. Snížení zaznamenaly všechny formy, a to jak bilaterální, tak i multilaterální, s výjimkou ODA, která však celkový snižující se trend ovlivňuje jen málo. Pomoc OECD, která se do roku 1995 držela nad 0,3 % průměru HDP členských států, poklesla a v roce 2000 činila jen 0,28 %. O téměř 1 mld. \$ (z 33,4 mld. \$ na 32,6 mld. \$) skokově poklesla např. v roce 1998. Vždyť koncesivní financování v roce 1990 činilo ještě 45 mld. \$. Snížily se i dotace na technickou pomoc a na know-how. Nepříznivá teritoriální struktura se ještě prohloubila v neprospěch nejzaostalejšího regionu (subsaharské Afriky). S výjimkou Středního východu poklesly také přímé zahraniční investice ve všech regionech. Tento pokles byl zvláště zřetelný opět v subsaharské Africe a v letech 1997–1999 v jihovýchodní Asii.

Jako přímý důsledek regionálních krizí vzrostlo rovněž skokově *vnější zadlužení rozvojových zemí*. Brettonwoodské instituce vyvinuly velkou aktivitu v poskytování příslibů

tzv. záchranných balíků (*rescue packages*) pro léta 1997–1999: Indonésii 42,3 mld. \$, Korejské republice 58,2 mld. \$, Thajsku 17,2 mld. \$, Brazílii 22,6 mld. \$. Dohromady tedy s bilaterální pomocí přes 140 mld. \$ (kromě toho ještě Rusku 22,6 mld. \$), z nichž 18,3 mld. \$ bylo uvolněno ihned. Tyto obrovské částky, ačkoli část z nich bude zřejmě v rámci oddlužovacích procesů „restrukturalizována“ anebo prominuta, vyčerpaly tyto instituce natolik, že na počátku roku 1999 bylo zřejmé, že v případě vypuknutí globální hospodářské krize typu Velké krize 30. let nebudou schopny stabilizovat mezinárodní finanční systém. To se naštěstí nestalo, nicméně vnější zadlužení rozvojového světa nyní již s definitivní platností přesáhlo veškeré realisticky obhajitelné hranice poměru dluhové služby k HDP a k vývozu. „Dluhová past“ se však stala pastí nejen pro rozvojové země, ale i pro RTE, neboť byla „posílána“ novými dluhy rozvojových zemí i TE (podle Světové banky jen od srpna 1997 do prosince 1998 vzrostly tyto dluhy o 190 mld. \$). Celkový dluh RZ nyní představuje 2,4 tis. mld. \$, z toho dlouhodobý dluh 1,9 tis. mld. \$, a za 90. léta se téměř zdvojnásobil.

Rozvojový svět se tak stal hlavní obětí neklidných 90. let, zejména jejich druhé poloviny. V následující části této stati uvedu, že se to odrazilo i na jeho identitě jako samostatného segmentu světové ekonomiky. Oslabení jeho pozice se odrazilo na prohloubení jeho diferenciaci a na dalším oslabení schopnosti jednotné akce.

V této souvislosti je možné namítat, že podle strohé mluvy čísel byly hlavními oběťmi TE. HDP zde rostl ještě pomaleji (spíše se snižoval) a v kurzovém přepočtu k dolaru je nyní dokonce menší než je průměr rozvojových zemí (1 206 \$ oproti 1 278 \$ – viz tabulka Růst HDP a ekonomické úrovně podle zemí a jejich skupin v letech 1981–1999 na s. 67). Devátá dekáda však byla pro TE bezprecedentním transformačním obdobím přechodu k tržní ekonomice a nového zapojování do světové ekonomiky a do mezinárodní dělby práce, která – doufejme – vytváří novou startovací pozici pro rozvoj. Společenské změny, které zde proběhly, byly ohromné a nemohly se negativně neodrazit v agregátních výsledcích. Naproti tomu rozvojové země takovýmito převratnými změnami neprocházely, a přesto se jejich postavení v mezinárodní dělbě práce zhoršovala.

Není tím řečeno, že rozvojové země nedosáhly některých povzbudivých výsledků. Např. se uvádí, že nebyť čtyři regionálních krizí, nepodařilo by se nikdy přejít v tomto segmentu světové ekonomiky k disciplinovanější monetární politice. Inflace v 90. letech zde skutečně značně poklesla¹⁵ a v roce 1999 činila průměrných 11 %, zatímco ještě v 70. a 80. letech se pohybovala v řádech desítek procent a v některých zemích (zejména v latinskoamerických) v řádech tisíců procent ročně (Brazílie počátkem 90. let např. dosahovala 2 tis. % ročně).

Jak v rozvojových zemích, tak i v TE podstatně vzrostl počet absolutně chudých (na 1,3 mld. lidí), avšak v TE při populačním růstu 0,1 % čili praktické stagnaci, zatímco v RZ je populační růst stále 1,7 %, což ve srovnání s 80. léty (2,1 %) je sice malý pokrok, nicméně i svědčí, že zejména v absolutních číslech se nedaří populační explozi zastavit, pouze poněkud brzdit. V obou segmentech též roste důchodová nerovnoměrnost, v TE však jde o „přirozenější“ důsledek zavádění tržních vztahů, a tedy o jev, který může být postupně zastaven či zbrzděn. To v rozvojových zemích chybí, a proto přes opticky lepší hospodářské výsledky jsou rozvojové země pokládány za méně perspektivní a více postižené vývojem 90. let.

III. SOUČASNÝ STAV A KRÁTKODOBÝ VÝHLED VÝVOJE SVĚTOVÉ EKONOMIKY

Regionální krize jako faktory blízké budoucnosti

V této části své stati se chci pokusit o některé hodnotící a predikční postřehy na základě analýzy globální konjunktury, ořesů 90. let a jejich rozdílného vlivu na jednotlivé segmenty světové ekonomiky a její „triádu“.

I když se zvýšila nestabilita systému mezinárodních ekonomických vztahů a globální konjunktury, základní rámec fungování světové ekonomiky v podobě její „triády“ zůstal nejen zachován, ale dokonce se upevnil. Hegemonní země USA a Japonsko i EU totiž zesílily svůj vliv na své okolí. Rozvojovým zemím i TE se zúžil prostor k samostatnému manévrování.

Uvedu příklad bývalé Loméské dohody, upravující vztahy nyní již 76 zemí ACP (asijských, karibských a pacifických) k EU, tedy k evropskému centru. Po čtvrtstoletí trvání této dohody bylo rozhodnuto ji nadále neobnovovat (obnovovala se v pětiletých cyklech), ale vyjádřit spojení bývalých evropských metropolí k bývalým koloniím formálně i novým názvem *Partnerství pro rozvoj*, což se stalo v červnu 2000 na summitu v beninském Cotonou. Tím se velká skupina rozvojových zemí dostala do ještě těsnějšího orbitu evropského centra. Něco obdobného je pravděpodobně plánováno pro latinskoamerické země, a to prostřednictvím rozšíření seskupení NAFTA. USA daly jasně najevo, že po přijetí Mexika by ho mohla postupně následovat většina latinskoamerických zemí, nejprve velké a potom i menší. Tím by si severoamerický pól „triády“ stáhl do svého orbitu oblast rozvojových zemí, která byla vždy pokládána za sféru zájmu USA, a to politicky i hospodářsky.

Poněkud složitější je to v asijském rozvojovém centru, kde se hegemonní Japonsko v důsledku ničivé asijské krize nedokázalo zatím více prosadit v uskupení APEC. Jisté je ovšem to, že i toto seskupení bude pozvolna přeměřeno na nástroj vtažení asijských rozvojových zemí a jejich pevnějšího připoutání k asijskému pólu „triády“. Japonsku se zde však nepodařilo eliminovat vliv USA. Nejasná zůstává též úloha Číny vzhledem k APEC a vzhledem k nejasné budoucnosti společenských přeměn v Číně.

Bylo by zajímavé se v budoucnosti pokusit o pohled na rozšíření EU o země SVE. Pokud by se opakoval v nějaké modifikaci model přidružení zemí APC, vytvořilo by to skutečně model vícerychlostní Evropy a patrně nadlouho zabrzdilo proces plné integrace TE do EU.

Zbývá pak vlastně problém Ruska, SNS a několika okolních zemí. Existují futurologické vize, že ke spolupráci Ruské federace, členských států SNS a pravděpodobně Číny by ve volné podobě mohlo začít docházet právě ve smyslu výše uvedených okolností těsnějšího sevření rámce „triády“. K takovým úvahám však prozatím chybí dostatek argumentů, nicméně i tento scénář by se měl brát v úvahu při negociacích o rozšiřování EU.

Pro výhled (byť krátkodobý) celé světové ekonomiky je analýza turbulentních let druhé poloviny této dekády naprosto nezbytná. Význam zde má i sledování dlouhodobých a střednědobých tendencí, kterých se částečně týkala moje studie vydaná v loňském roce.

Je totiž velmi pravděpodobné, že regionální finanční a ekonomické krize nebyly posledními. Na toto téma se v několika minulých letech objevila řada studií, které se týkají jak pravděpodobnosti opakování, tak i způsobů „infekce“ (*contamination*), tj. přenosu krizí z ohniskové země do celého regionu anebo do celé světové ekonomiky. Tímto problémem se zabývali jak autoři z různých (zejména z amerických a britských) akademických pracovišť (Eichengreen, Rose, Cole), tak i z mezinárodních organizací, jako je zejména IMF (Calvo, Cashin), či z vládních orgánů (Krugman). Pozornost je tomuto tématu věnována též v rozvojových zemích, např. v Mexiku, které bylo již dvakrát do takového otřesu strženo (Lopez), a dokonce i v TE (Tichomirov). K uvedenému tématu se již uskutečnilo několik mezinárodních vědeckých konferencí.

Panuje již poměrně obecná shoda, že se tyto krize šíří obchodními a kapitálovými transfery. Diskutuje se pouze o tom, zda jde o objektivní či subjektivně podmíněný proces a kdo jsou jeho hlavní protagonisté, zdali institucionální investoři spolu s organizacemi, jako je MMF, Světová banka či WTO, anebo soukromé skupiny spekulativních investorů, které se tvoří „*ad hoc*“. Převažuje názor, že jde primárně o kapitálové a teprve sekundárně o obchodní toky (viz tabulka Vzestup kapitálových odlivů z rozvojových zemí v období regionálních krizí na s. 68).

To, že hlavními protagonisty jsou účelově tvořené skupiny spekulativního kapitálu, je názor, který se rozšířil až v průběhu latinskoamerické (tzv. brazilské) krize v letech 1998–1999. Nebylo to totiž zřejmé ani z asijské, ani z ruské krize. Zvláště u asijské krize byl tento faktor doprovázen a částečně překryt chybami mezinárodních organizací (zejména MMF) a u ruské krize kamuflován doprovodnými negativními vývojovými trendy transformace. Také u první latinskoamerické krize nebyly příčiny ještě jednoznačněji identifikovatelné, neboť „pesetová“ krize sice probíhala jako krize měnová, ale v Mexiku a v dalších ze-

mích Střední Ameriky byla doprovázena velkými deficity obchodních bilancí a neřešenými strukturálními problémy, spojenými s uplatněním potravinářských komodit.

Teprve druhá latinskoamerická krize velmi jasně ukázala, že její šíření probíhá navzdory veškerým akcím brettonwoodských institucí i institucionálních investorů ve sféře přímých zahraničních investic. Dokonce i americké velkobanky se snažily velkými intervenčními odvrátit kolaps brazilské a argentinské měny, avšak neúspěšně. Odliv investic se vůbec nedotkl přímých zahraničních investic, které naopak stoupaly. Přesto soustředěný útok (ve formě značných odlivů spekulativního kapitálu) po třech měsících horečného zápasu domácích bank i větší části institucionálních investorů uspěl. Argentina a Ekvádor dokonce přešly k dolarizaci ekonomiky a spolu s nimi i některé menší latinskoamerické země. Chile zaznamenalo první pokles HDP od poloviny 80. let, zahraniční obchod Brazílie a Argentiny poklesl v prvním případě o 10 %, ve druhém dokonce o 16 % jen za druhé pololetí roku 1999. Rovněž průmyslová výroba nabrala ve většině latinskoamerických zemí ostrý kurz do červených čísel.

Je tedy již skoro jisté, že příčiny finančních a ekonomických turbulencí minulých a pravděpodobně i budoucích jsou komplexní povahy, avšak na prvním místě mezi nimi stojí krátkodobý spekulativní kapitál, který jen v 90. letech vzrostl osminásobně a navíc získal schopnost bleskových pohybů jako následek rozvoje telekomunikačních technologií.

Nutnost reformem v blízké budoucnosti

Existence ohromné „bubliny“ spekulativního kapitálu, která nesporně sehrála významnou roli v poruchách fungování světové ekonomiky a v regionálním krizovém vývoji, jakož i chyby brettonwoodských institucí vynesly do popředí nutnost zrychlit reformu stávajícího uspořádání. Není pravda, že by se o nutnosti těchto reformem nevědělo již delší dobu. Avšak vývoj, který na přelomu let 1998/1999 otevřeně hrozil světovou krizí, naznačil, že reformy již není možné odkládat. Existenci spekulativního kapitálu lze těžko eliminovat. Lze ji pouze konfrontovat s korektivními mechanismy, které by vůči němu postavily reálnou a institucemi zajištěnou bariéru, usměrňující jeho chování. Tedy s jakousi „vyvažující silou“. Jestliže by tato „vyvažující síla“ byla nalezena v reformování MMF, Světové banky a IFC, šlo by o spojení reformem na obou nejohroženějších bodech fungování světové ekonomiky a mezinárodních ekonomických vztahů, tedy o cestu relativně nejschůdnější.

Je samozřejmě mnoho dalších oblastí, které je nutné reformovat. Mnohé návrhy reformem byly obsaženy již v komplexu *Nového mezinárodního ekonomického řádu*, který – ač schválen OSN v polovině 70. let – postupně z různých příčin „vyšuměl“ do prázdna. V bezprostřední budoucnosti však bude třeba zcela reformovat obě zmíněné oblasti velmi rychle, protože se z roviny akademických diskuzí přenesly do hospodářskopolitických důsledků, a dokonce i do ulic.¹⁶

V principu brettonwoodské instituce nutnost změn nepopírají. Potíž spočívá v tom, že reforma by se v každém případě musela dotknout základních principů jejich fungování. Tzv. *Nová mezinárodní finanční architektura* (NMFA) by již nemohla spočívat na nekoordinovaném a neomezeném „mainstreamovém“ liberalismu, ale musela by obsahovat prvky sociálnějšího a solidárnějšího fungování. Musela by dále omezit některé duplicity ve fungování jednotlivých institucí a jejich částí. Opět v obecné rovině se uznává jakýsi konsenzus, že by se všechny instituce „měly navrátit ke svým kořenům“, konkrétně např. MMF by měl být pouze „věřitelem poslední instance“, nikoli rádcem (často agresivním a arogantním) o hospodářskopolitických decizích členských států. Jakmile se však z obecných poloh sestoupí do konkrétnějších návrhů, objeví se desítky, ba stovky námitek – od kompetenčních až k námitkám nemožnosti fungování bez těchto konzultačně-protektorských nástrojů. Důkazem toho bylo projednávání materiálu Petersona – Goldsteina z roku 1998.¹⁷

I Světová banka by měla přehodnotit některé své priority a být vstřícnější k obtížím rozvojových i tranzitivních ekonomik. Protože je mnohem lépe vybavena ke konzultantské

činnosti personálně a v oblasti informací, měla by převzít některé tyto funkce od MMF a – jak bylo řečeno – klást větší důraz na solidární projekty anebo prvky sociálních potřeb. Její zasedání v Praze se sice k takovému modelu hlásilo, naděje pamětníků v tomto směru však poněkud kalí vzpomínky na okolnost, že s tímto programem nastupoval do čela banky již Rober McNamarra v roce 1973 a v roce 1978. První zpráva o rozvoji Světové banky byla věnována boji proti světové chudobě, včetně konkrétních opatření a podrobného harmonogramu eliminace absolutní chudoby do roku 2000. V roce 2000 bylo „*via facti*“ dokázáno, že absolutní chudoba nejen vymýcena nebyla, ale naopak po dvaadvaceti letech „boje“ s ní činí počet absolutně chudých více než dvojnásobek počtu z roku 1978 a stoupla i relativně, neboť chudoba stoupla o 90 %, zatímco počet obyvatel jen o 20 %.

Prozatím ekonomicko-sociální budoucnost světa visí na záchranném laně již šest let trvající americké konjunktury, nyní ovšem slábnoucí. Není to tedy lano příliš pevné. Americká ekonomika je řízena pouze „*ad hoc*“ zásahy A. Greenspana a Fed, a to bez koncepčního ukotvení. USA podle názoru většiny prognostiků v příštích letech do recese neupadnou, sníží pouze svůj růst ze 4,1–4,2 % na 3,5 % anebo mírně pod tento ukazatel, aby v polovině příští dekády znovu obnovily robustní růst.¹⁸

V důsledku nejistoty, zdali nové technologie, na nichž byla a je stále založena americká prosperita, skutečně přinesou trvalý efekt, jsou tyto prognózy ještě opatrné. Zcela jistě si však severoamerické ekonomiky (USA i Kanada) udrží vedoucí pozici v „triádě“ a mezera mezi severoamerickým pólom a asijským či evropským pólom zůstane zachována ještě nejméně do roku 2030 (při současných trendech možná i déle). Vysoký americký vnitřní dluh v tom nebude hrát velkou roli, nezaměstnanost a inflace budou tíživějšími problémy v Evropě i v Japonsku.¹⁹

Hlavní zdroje napětí a nerovnovážných situací budou tedy ve světové ekonomice pramenit zevnitř „triády“, ale nikoli proto, že by vrcholové země USA, Japonsko a EU postihla náhlá nestabilita. Spíše to bude proto, že tyto hegemonní země nedokáží kooperovat se svými periferiemi. Zdá se, že proces prorůstání intraregionálních vazeb již pokročil tak daleko, že globální konfrontace centrum–periferie (Sever–Jih), která byla do 70. let považována za hlavní potenciální hrozbu, ustupuje možnému scénáři regionálních turbulencí, jež samozřejmě budou mít i přesahy do globální dimenze, ale budou řešeny především ve svých oblastech. Je to podle mého názoru proto, že postupující diferenciací RZ již postupně erodovala schopnost „jednotné akce“ těchto zemí, demonstrováné v 70. letech akcemi Skupiny 77, Hnutí nezúčastněných atd.²⁰

Je proto tak důležité, aby např. EU dokázala zvládnout proces svého rozšíření a zabránit tím opětovné hrozbě vytvoření jakési nové varianty bipolárního světa. Přes veškeré výhrady a vznikající problémy by též mělo být snahou prosadit model rozvoje Ruské federace, který by byl alespoň kompatibilní s modelem EU (a Japonska), protože jen tím lze zabránit geopolitické variantě sblížení Číny s touto zemí. Ideálního stavu (tj. postupného těsného až nejtěsnějšího splynutí s ekonomikou EU) však zřejmě v dohledných časových horizontech možná vůbec nebude dosaženo.

Proces rozšíření EU je z tohoto hlediska doslova životní nutností, a to nejen pro kandidátské země vstupu, ale i pro EU samotnou. Málokdy lze najít zmínku o regionálních finančně-ekonomických krizích druhé poloviny 90. let jako o argumentu ve prospěch rozšíření. Je to škoda, protože tato souvislost bezpochyby existuje. Spíše se lze setkat s argumentací v neprospěch rozšíření. Podle mého názoru i tyto argumenty jsou legitimní (znejistění ekonomického vývoje EU připojením méně stabilních TE), ale jejich udržení v nejtěsnějším orbitu evropského pólu „triády“ tuto negativní stránku více než vykompenzuje.

Reformy tedy očekávají nejen brettonwoodské instituce, ale i integrační a jiná seskupení. Měla by vnitřně sílit a rozšiřovat se, tedy zesilovat do hloubky i do šířky. Do jisté míry tak pomíjejí letité spory institucionalistů a funkcionalistů,²¹ protože se ukazuje, že obojí je zhruba stejně důležité. Navíc vývoj ukázal, že bez institucionálních reforem nemůže probíhat funkcionální zdokonalování a „*vice versa*“.

Krátkodobá prognóza vývoje světové ekonomiky bude podle mého názoru ovlivněna ještě dvěma dalšími procesy, které jsou s procesy existence či neexistence regionálních krizí spojeny pouze zprostředkovaně. Jsou to:

- a) *Osud EMU a průběh zavádění eura.* Proces zavádění eura je v současné době na závažné křižovatce. Odmítnutí eura Dánskem sice z čistě měnových a kurzových důvodů (tj. objemu a vlivu dánské koruny) není příliš významné, je však významné psychologicky. Porovnáme-li ještě před dvěma lety prognózovaný kurz k dolaru (1,25 : 1) se současným (0,86 : 1), vyvolává to nejvážnější obavy. Posílený dolar by v budoucnosti silně preferoval americký pól „triády“ a oslabení evropského pólu. Usnadňoval by sice evropský export, ale měl by zároveň mnohočetné negativní důsledky na jiné významné ukazatele evropské ekonomiky. Pravděpodobně by vedl k utlumení domácí poptávky a ke snížení růstových temp EU. Protože ani japonská ekonomika nejeví známky rychlého obnovení plnokrevné konjunktury, měly by ve svém souhrnu tyto okolnosti za následek další vychylování asymetrie světové ekonomiky směrem k americkému centru. Sblížení Evropy a Severní Ameriky by se dále posunovalo a téměř ztrácelo v nedohlednu. Takový vývoj by nebyl dobrý ani pro další segmenty světové ekonomiky, pro RZ a pro TE.
- b) *Vývoj světových cen energetických surovin.* Jestliže by se tento vývoj ještě zhoršil v důsledku trvajících vysokých cen energetických surovin (zejména ropy), byla by destabilizace světové ekonomiky ještě pravděpodobnější. Často se uvádí, že to byly právě čtyři regionální finanční a hospodářské krize, které „držely“ ceny ropy velmi nízko až do jara roku 1999. Může to být částečně pravda, i když důvody jsou pravděpodobně komplexnější povahy (neschopnost dohody zemí OPEC do roku 1999, zvýšení těžby Ruské federace, restrukturalizace ve prospěch služeb atd.). Vůbec nejrizikovější situace by nastala, kdyby další regionální hospodářské krize nějakým způsobem vznikla anebo tangovala Blízký a Střední východ. Pak by vznikla skutečně fatální situace nepříznivých vlivů pro světovou konjunkturu a pro světovou ekonomiku vůbec. Argument, že se taková situace vymyká vší logice, neobstojí, vezmeme-li v úvahu obsah předchozích částí této stati, totiž že za vznik těchto krizí je odpovědný především spekulativní kapitál a „bublina“ horkých peněz. Právě naopak, taková situace je zcela představitelná v ovzduší politické, sociální a náboženské nenávisti ve středovýchodním regionu a lze pouze doufat, že tento scénář se alespoň v krátkodobém horizontu podaří odvrátit.

¹ Viz Foltýn, J.: Světová hospodářská konjunktura – stav a perspektivy. Mezinárodní politika, rok 2000, číslo 5, s. 28–31.

² Přehled této diskuze s hlavními protagonisty (Calvo, Goldstein, Hochreiter, Eichengreen, Rose, Wyplosz, Mason, Seaholes, Choe, Kho, Stulz a další) viz podrobněji World Bank: Global Development Finance. Vol. I. Washington, D.C., 1999, Box 2.3.

³ K diferenciaci RZ a RTE v 80. letech viz např. Foltýn, J.: Some Global Trends and the Problems of DC's Typology. Trialogue, Prague, Berlin, Nijmegen 3/94. K tendenci diferenciaci RZ viz např. Foltýn, J.: Some Differentiation Trends in the DC. Czechoslovak Economic Papers, No. 23. Prague, 1985. Pojem „periferie“ používaný v textu se váže na význam poprvé použitý argentinským ekonomem Raulem Prebischem, který byl v 50. letech výkonným tajemníkem UN ECLA.

⁴ Viz World Bank: Global Development Prospects and the DC. Washington, D.C., March 1996. Desynchronizace růstového a obchodního cyklu byla autorem šířeji rozvedena ve studii Foltýn, J.: Současné tendence vývoje mezinárodního obchodu a jejich střednědobá prognóza ve světové ekonomice. Praha: Centrum vnějších ekonomických vztahů při MPO ČR, listopad 1996, kapitola I. a II.

⁵ Viz UN: World Economic and Social Survey 1999, N.Y. 1999.

⁶ Jde o víceméně konsenzuální mínění vystupujících na Světovém ekonomickém fóru v Davosu 2001. V podobném smyslu vyznívá též většina komentářů relevantních periodik (The Economist, Time, Financial Times atd.).

⁷ Např. redakční analýza časopisu Bankovníctví (2/2000), nazvaná K ochraně prosperity v globálním finančním systému – americký pohled, přinášející podstatný výtah ze zprávy US Council on Foreign Relations (Commission P. G. Peterson, C. A. Mills, M. Goldstein), výslovně uvádí, že „se začala ozývat silná kritika těchto institucí, někdy vedoucí až k výzvám po jejich zrušení“. Redakce i analyzovaná zpráva se nicméně k takovým požadavkům nepřipojují.

- ⁸ Přehled této diskuze na počátku 90. let viz Foltýn, J.: Teorie o rozvoji a měnící se světová ekonomika. Politická ekonomie, rok 1990, číslo 38, část 2. Shrnující pohled na tuto problematiku po roce 1990 viz např. Cihelková, E. a kol.: Světová ekonomika – základní rysy a tendence vývoje. Praha: VŠE, 2000, zejména úvodní kapitola Bernášek, V.: Přístup ekonomické teorie a některých aplikovaných disciplín ke světové ekonomice. V USA je zastáncem „nové syntézy“ zejména P. Drucker. Také v souvislosti s udělováním Nobelových cen za ekonomii se v různých komentářích stále častěji objevuje kritika, že tato cena je v posledním desetiletí udělována pouze za řešení parciálních problémů.
- ⁹ Jde o změny ve srovnání s 50. léty 20. století. Číselná dokumentace do roku 1991 viz Foltýn, J. – Ježek, J.: Nástin úlohy zahraničních investic v současné čs. ekonomické realitě. Praha: EÚ ČSAV, VP č. 381, 1991. Po roce 1991 lze číselnou dokumentaci vyhledat nejnázve v ročenkách UN World Investments Reports.
- ¹⁰ Viz UN ECE: Economic Survey of Europe, Geneva, No. 2/1999.
- ¹¹ Viz UN: Economic and Social Survey, N.Y. 1999.
- ¹² Viz World Bank: World Development Report 2000–2001, Vol. I. Attacking Poverty, Washington, D.C., September 2000.
- ¹³ Viz např. World Bank: Global Development Finance – Analysis and Summary Tables. Washington, D.C., 1999. Appendix 5 – East Asia and Pacific, s. 190–191.
- ¹⁴ Viz tamtéž. Viz též IMF: International Capital Markets, Developments, Prospects and Key Policy Issues. Washington, D.C., September 1999.
- ¹⁵ Viz poznámka ².
- ¹⁶ Není a nemůže být ambicí tohoto článku hodnotit četné a navzájem se značně lišící návrhy koncepce reformy mezinárodních ekonomických vztahů. Tyto problémy řeší stovky, ba možná tisíce vědecko-výzkumných týmů a mezinárodních organizací na celém světě, zatím však nepříliš úspěšně co do realizačních aspektů. Rozsah této stati nedovoluje ani jejich výčet. V případě potřeby čtenář nalezne jistý přehled ve stati Jonáš, J.: Reforma mezinárodního finančního systému. Bankovníctví, rok 1999, číslo 5. Dále viz Procházka, P.: Rok po finančních krizích. Bankovníctví, rok 1999, číslo 5. Pokud jde o Nový mezinárodní ekonomický řád (NMER), vyšla v nakladatelství Academia rozsáhlá kniha (Holub, A. a kol.: NMER a světová ekonomika. Praha, 1980) a série polemických článků v Politické ekonomii na počátku 80. let.
- ¹⁷ Viz poznámka ⁷. Jde o stejný tým US Council on Foreign Relations.
- ¹⁸ Usuzuje tak např. prestižní The Economist Intelligence Unit (EIU), J. P. Morgan, Moody's a další.
- ¹⁹ Viz EIU: Global Outlook, Fourth Quarter 2000. London, 2000. Dále viz J. P. Morgan Quaranty Trust: World Financial Markets, October 1999.
- ²⁰ Některé instituce (Institut strategických studií, Římský klub aj.) mají jiný názor, postupnou erozí „akční jednoty“ Jihu však i ony připouštějí.
- ²¹ Jde o spory z počátků integračních procesů v Evropě. Protagonisty „funkcionalistů“ byli např. Erhard, Röpke, Müller-Armack a další. „Institucionalisté“ byli reprezentováni Marchalem, Perrouxem, Allaisem a zejména Tinbergenem. Šlo v podstatě o polemiku mezi neoliberaly a postkeynesiánci.

Poznámka

Stat' je upravenou verzí textu zpracovaného v rámci grantu č. GAČR 402/99/0507 na IČRE VŠE. Autor vyjadřuje VŠE díky za povolení její publikace v tomto časopise.

Růst HDP a ekonomické úrovně (HDP/obyv.) podle zemí a jejich skupin v letech 1981–1999

Země a skupiny zemí	Růst HDP (meziroční změna v %)						Výše HDP/obyv. (HDP na bázi kurzu \$, \$ 1993)	
	Na bázi kurzu \$ (\$ 1993)		Na bázi kupní síly (PPP)				1980	1998
	1981–90	1991–98	1981–90	1991–98	1999 ¹	2000 ²		
Svět	2,7	2,4	3,1	3,0	3,3	4,2	4 078	4 789
Rozvinuté ekonomiky	2,9	2,0	2,8	2,1	2,5	3,0	18 184	25 649
– USA	2,9	2,6	2,9	2,6	4,2	4,3	20 551	28 313
– EU	2,3	1,7	2,3	1,7	2,5	3,0	15 041	20 838
– Japonsko	4,0	1,3	4,0	1,3	0,6	0,2	23 483	35 873
Tranzitivní ekonomiky	1,5	-3,4	1,9	-3,4	2 261	1 206
Rozvojové země	2,4	4,6	3,8	5,4	3,2 ³	5,0 ³	993	1 278
– Latinská Amerika	1,0	3,4	1,3	3,2	3 262	3 396
– Afrika	1,9	1,8	2,0	2,3	786	663
– západní Asie	2,2	2,4	-0,6	2,8	6 224	3 502
– jihovýchodní Asie	7,2	6,8	6,7	4,9	369	920
– Asie bez Číny	6,6	5,2	5,8	7,1	510	1 015
– Čína	9,1	10,8	9,1	10,8	181	777
Analytické skupiny								
– čistí věřitelé	1,5	4,3	1,3	4,1	10 250	10 393
– čistí dlužníci	2,5	4,6	4,0	5,5	886	1 158
– čistí vývozci paliv	-0,7	2,5	1,1	3,0	2 298	1 695
– čistí dovozci paliv	4,1	5,4	4,9	6,1	720	1 175
Subsaharská Afrika	1,7	1,7	1,2	2,6	438	353
Nejméně rozv. země	2,1	2,1	2,4	3,8	282	258

¹ Pramen: Global Outlook and Policy Environment. Institute of International Finance, The Hague, April 2000, s. 3.

² Pramen: Global Outlook and Policy Environment. Institute of International Finance, The Hague, April 2000, s. 3 – předpověď.

³ Údaj za léta 1999 a 2000 u RZ se týká všech „emerging markets“.

Pramen: UN World Economic and Social Survey 1999. N.Y., September 1999.

Krátkodobá prognóza hlavních makroekonomických charakteristik ve světové ekonomice podle Světové banky

Ukazatel	1998	1999*	2000*	2001*
Růst světového HDP	1,9	1,8	2,4	2,8
Růst světového obchodu (v běžných cenách)	4,8	4,2	5,9	6,2
Inflace (spotřebitelské ceny v USA)	1,3	1,4	1,8	2,0
Ceny komodit	-15,7	-6,3	1,7	5,1
Pohyb úrokových sazeb (sazba LIBOR)	5,6	5,0	4,9	5,1
Ceny ropy	-31,8	-8,2	25,0	6,7

* Výchled – odhad.

Pramen: The World Bank: Global Development Finance. Analysis and Summary Tables. Washington, 1999, s. 6.

Růst HDP – krátkodobá prognóza podle regionů a skupin zemí

<i>Regiony, skupiny zemí</i>	<i>1998</i>	<i>1999*</i>	<i>2000*</i>	<i>2001*</i>
Svět celkem	1,9	1,8	2,4	2,8
Rozvinuté země s vysokým důchodem/obyv.	1,9	1,8	2,1	2,3
– OECD	2,0	1,8	2,0	2,2
– G-7	1,8	1,7	1,9	2,1
– G-4 v Evropě	2,4	1,6	2,6	2,4
– ostatní průmyslové země	3,3	2,7	2,7	2,9
– země mimo OECD	-1,7	1,6	3,8	4,7
z toho nově industrializované asijské	-2,1	2,0	4,3	5,0
Země s nízkým a středním důchodem/obyv.	1,9	1,5	3,7	4,6
– republiky bývalého SSSR a země SVE	2,4	2,1	3,9	4,8
– subsaharská Afrika	2,1	2,5	4,0	4,0
– bez Jižní Afriky a Nigérie	3,3	3,6	4,5	4,4
– Asie a Pacifik	2,9	4,1	5,2	5,9
– Asie a Pacifik bez Číny	-8,4	-0,9	2,9	4,3
– jižní Asie	5,2	4,4	4,8	5,2
Evropa a Střední Asie	-0,3	-1,5	2,3	3,6
– střední a východní Evropa	2,2	2,3	3,8	4,6
– bývalý SSSR	-4,3	-5,5	0,6	2,4
Střední východ a severní Afrika	1,5	0,7	2,5	3,3
– MAGREB	4,1	2,8	3,9	3,9
– MAŠREG	4,3	3,2	3,6	4,1
– GCC**	-1,9	-2,4	0,6	2,0
Latinská Amerika a Karibik	2,0	-0,8	2,5	3,9

* Výchled – odhad.

** Zahnuje Saúdskou Arábii, Bahrajn a Omán.

*Pramen: The World Bank: Global Development Finance. Analysis and Summary Tables. Washington, 1999, s. 7.***Asijská krize a její rozdílné ukončení a dopad na světový růst**

<i>Ukazatel</i>	<i>1998</i>	<i>1999*</i>	<i>2000*</i>	<i>2001*</i>
Východní Asie (bez Mongolska)	-7,7	0,3	3,5	4,5
Rozvojová východní Asie bez zemí ASEAN	3,0	1,7	3,8	4,7
Světový růst hypotetický, za neexistence krize v Asii	2,2	1,8	2,4	2,7
Světový růst s krizí v Asii jako realitou	1,9	1,8	2,4	2,8

* Výchled.

*Pramen: Sestaveno z údajů The World Bank – Global Development Finance. Washington, D.C., 1999, s. 6–8.***Vzestup kapitálových odlivů z rozvojových zemí v období regionálních krizí**

<i>Ukazatel</i>	<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>
Celkový odliv kapitálu z RZ	-136,0	-169,5	-248,9	-183,1
Z toho v Asii (bez Japonska)	...	-42,5	-65,1	-52,7

Pramen: Sestaveno z údajů The World Bank – Global Development Finance. Washington, D.C., 1999, s. 26.